

Muhammet ERTOY* -Haydar YALÇIN**

Bauman'ın Sosyolojisi ve (Sosyal) Bilime Bıraktığı Miras***

Bauman's Sociology and his Legacy in (Social) Science

ÖZET

Bu çalışma, Zygmunt Bauman'ın genelde sosyal bilimlerde özel de ise sosyolojide meydana getirdiği etkiyi ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu etkiyi görebilmek için Bauman'ın Web of Science (WoS) veri tabanında yer alan çalışmaları ile bu çalışmalara atıf yapan yayınlar incelenmiştir. Bauman'ın kendi araştırmaları temel bir dizi tema altında yoğunlaşıyor görünse de, anahtar kelime analizlerinden de anlaşılacağı üzere, bunlardan yararlanılarak üretilen metinler Antropoloji, Edebiyat, Tarih, Felsefe, Uluslararası İlişkiler, İşletme ve Ekonomi, Kent Araştırmaları, Kamu Yönetimi ve Eğitim gibi oldukça geniş bir araştırma alanına yayılmıştır. Günümüzde Bauman'ın etki alanı Psikoloji, Etik ve İletişim sahalarına yaptığı katkılarla iyiden iyiye genişlemiştir ve küreselleşme, kitle kültürü, yeni medya, toplumsal eşitsizlik, göç gibi pek çok konuda yapılan araştırmalarda görüşlerine yer verilmektedir. Ortaya konulan tablo ve grafikler hem onun bilim dünyasındaki konumunu belirginleştirmekte hem de etiklerinin artarak devam edeceğine yönelik güçlü bir tahmine imkân vermektedir.

Anahtar Kelimeler: Zygmunt Bauman, Sosyoloji, Sosyal Bilimler, Bibliyometri.

ABSTRACT

This study aims to reveal the effects of Zygmunt Bauman on social sciences in general and sociology in particular. In order to see these effects, Bauman's work in the Web of Science (WoS) database and publications referring to these studies have been examined. Although Bauman's own research seems to be focused on a number of basic themes, as is the case with visualization developed on the keywords, the texts produced via them have spread to a wide range of research fields such as Anthropology, Literature, History, Philosophy, International Relations, Business and Economics, Urban Studies, Public Administration and Education. Today, Bauman's domain of influence has expanded considerably with his contributions to psychology, ethics and communication fields and his views in researches are included many subjects such as globalization, mass culture, new media, social inequality and migration. The tables and graphics that are presented here make clear his position in the scientific world and allow us to make a strong prediction that his effects will continue to increase.

Keywords: Zygmunt Bauman, Sociology, Socialsciences, Bibliometrics.

* Yazışılan Yazar/Correspondence Author Yrd. Doç. Dr., İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi Sosyoloji Bölümü. mhertoy@yahoo.com

** Yazar/Author Yrd. Doç. Dr., İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü. haydar.yalcin@gmail.com

*** Bu çalışma İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimince; "2017-GAP-SBBF-0002" numaralı "Sosyoloji'nin Kavramsal Yapı Analizi: Web Of Science Temelli Bir Bilimetre Çalışması" başlıklı proje kapsamında desteklenmiştir. Makalenin "teknik olgunluğuna" erişmesinde sağladığı katkılardan ötürü Talih Öztürk ve Dr. Kemal Yayla' ya teşekkür ederiz.

Giriş

Düşünsel kaynaklarının çeşitliliği, düşünce zenginliği ve üretkenliği ile dikkat çeken entelektüelleri belli bir geleneğe bağlamak kadar, 'bağımsız' kategoride değerlendirmek de güçtür. Eğer bir düşünürün ontolojik, epistemolojik temellendirme çabasına insanlığa, bugüne ve geleceğe dair etik kaygılar da eşlik ediyorsa, onun metodolojik tercihleri, düşünme biçimi, eleştirel konumu daha yakından ve dikkatle izlenmeyi gerektirir. Bauman, sanırız, hem ortaya koyduğu eserler hem de pek çok disiplinde meydana getirdiği etkiler sebebiyle böyle bir dikkati hak etmektedir. Bu çalışma, bibliyometrik analiz yöntemleri ile bir taraftan onun kavramsal ve metodolojik tercihlerini ve yönelimlerini diğer taraftan da çeşitli disiplinlere katkısını gözler önüne sermeyi hedeflemektedir. Giriş'te, Bauman'ın konumunu belirginleştirmeye dönük bir yorum çerçevesine ve makalede sunulacak tablo ve grafiklerin okunmasına rehberlik edecek bir yöntemsel değerlendirmeye yer verilmiştir. Yapılan değerlendirmeler Kesinlik ve Belirsizlik ile Özgürlük ve Güvenlik alt başlıklarında toplanmıştır.

Bauman'ın ölümünün ardından yayınlanan bir anı kitapçığında ona dair görüşlerini paylaşan Tony Blackshaw, Robert Musil'in "*Hakikati talep eden bilim insanı olur; kendi öznelliğine yer açmak isteyense yazar, peki bu ikisi arasında bir şey isteyen kimse ne yapmalıdır?*" sorusunu naklederek "Evet o kişi Zygmunt Bauman olur" der. Blackshaw (2005, 3, 21)¹ Bauman'ın sosyolojisini sürekli hareket halinde olan, daima gelişme gösteren ve birbirine kenetlenen parçaların durmaksızın hareket halinde olduğu bir sanatsal çabaya benzetir. Ona göre değişmeyen bir Bauman istemek, her zaman yeni düşüncelere dalmaya hazır bir düşünür yerine takıntılı bir kişilik talep etmek anlamına gelir. Böyle bir beklenti zaten "sosyolojiye kulak verenler değişmektedir, eğer yankı uyandırmaya devam etmek istiyorsa sosyoloji de değişmek zorundadır" diyen Bauman'ın konumuna uygun düşen bir yaklaşım olmazdı.

Bancroft (2000, 283), Bauman'ın, son zamanlarda sıkça postmodernite ile ilişkilendiriliyor olsa da son derece geleneksel ilgilere sahip bir sosyolog olduğunu ve onun postmodern çağda bir modernist veya postmodernliğin ilk Aydınlanma filozofu olarak anılabileceğini söyler. Görüş ve düşünceleri ile gelecek yüzyıla ışık tutmuş olan Bauman'ın yaşamı da tıpkı Yirminci Yüzyıl gibi olaylarla dolu ve ilginçtir. Geçtiğimiz yüzyıla damgasını vuran liberal demokrasi, faşizm ve komünizm arasındaki mücadele onun kaderini de tayin etmiştir. Smith (1999), benzer bir ilgiyle, onun üç döneme ayrılabilir düşünce çizgisini inanç, ümit ve merhamet kavramlarıyla özdeşleştirir. Ona

¹ Blackshaw'ın eserinden başka Bauman'ı ele alan diğer biyografik çalışmalar için bkz. Keith Tester, *The Social Thought of Zygmunt Bauman*, Macmillan, New York, 2004; Dennis Smith, *Zygmunt Bauman: Prophet of Postmodernity*, Polity Press, Cambridge, 1999; Peter Beilharz, *Zygmunt Bauman: Dialectic of Modernity*, Sage Pub. London, 2000. Blackshaw, bu üç çalışmayı, Bauman'ın görüş ve düşüncelerini kronolojik olarak -Marksist eğiliminden postmodern görüşlerine ve oradan da akışkan modernliğe doğru- ele alan ve yeterince detaylı biçimde sunulmaları halinde Bauman'ın fikirlerinin kendi kendini yeterince ifade edeceğine duydukları güven sebebiyle onun sosyolojisine giden ayrıcalıklı yolu göstermede başarısız olan eserler olarak niteler. Bauman'ın çeşitli konulardaki görüş ve düşüncelerinin farklı yazarlarca ele alındığı bir derleme için ayrıca bkz. Mark Davis and Keith Tester, (2010) *Bauman's Challenge Sociological Issues for the 21st Century*. Macmillan, New York.

göre, komünizme olan *inancı* hayal kırıklığına dönüşmüş, moderniteden beslediği *ümit* boşa çıkmış olan Bauman, insanlığın en kıymetli hazinesinin başkalarını hesaba katmamızı, önemsememizi ve sorumluluk almamızı sağlayan fitrî, ahlâki dürtümüz olduğuna karar vererek *merhamete* dayalı yeni bir ahlâki bilince yönelmiştir (Smith, 1999, 33).

Bauman'ın yaşam öyküsü sosyolojik çözümlerine rehberlik edecek kavramsal tercihlerine de kapı aralar. Katı modernitede düzen ve ilerlemeye dayalı iyimserliğinin yerini postmodernite çağında akışkanlığın alışı buna örnek gösterilebilir. Zira onun içerisinde modernite ve araçsal rasyonalizm eleştirisini de barındıran yeni kavramsal haritası “moderniteye maruz kalanların hikâyesini” anlatmak için elzemdi. Antropolog İrfan Ahmad, Bauman'ın ölümünün ardından kaleme aldığı yazısında bu hikâyeye Bauman'ın kendisini de dahil eden bir anıyı nakleder: “Facebook kullanıp kullanmadığımı sorduğumda verdiği cevap manidardı: “Bir kimsenin Facebookta yüzlerce arkadaşının olmasını anlayamıyorum. Seksen yaşını aşmış biriyim ve sekiz tane arkadaş ismi dahi sayamam.” Şöyle diyor Ahmad: “Yalnızlık, Bauman'ın yaşamının her iki aşamasına da, katı modernlikte olduğu kadar akışkan modernlikteki yaşamına da damgasını vurmuştursosyoloji ve bilim dünyası günümüzün en parlak ve en üretken yazarlarından birini, disiplinlerin dar sınırlarına meydan okuyan bir düşünürü kaybetti. Onun sosyolojisi politikayı, felsefeyi, şiiri, romanı ve daha pek çok şeyi insani durumumuzu anlayabilmek için kuramsallaştıran bir çaba idi.”(Ahmad, 2017).

Bauman, sosyolojinin “katı sınırlarını” da ilgi duyduğu ve ilgi kurduğu alanlar (felsefe, sanat, kültür, etik, politika, gündelik yaşam...) ve yöntemsel kıvraklığı ile geçirgenleştirir. Beilharz (2000), çalışmasında gösterdiği üzere, onun bu çabası klasik sosyal teoriler ve katı modernliğin ürettiği metodolojik yönelimlerle yenilik arayışının eşlik ettiği sürekli bir diyaloga dönüşmüştür. Bauman'ın gözünde, bilindiklikten/aşinalıktan çıkarma bir sosyoloji “stratejisidir” ve bilinen, aşına olunan, alışlageldik düzenin yıkılışı karşısında özbilinç kazanmaya, sosyal duyarlılık geliştirmeye ve özgürlüğümüzün ve bağımlılığımızın sınırlarını yeniden keşfetmeye dönük her çaba, zaman zaman sükûnetimizi bozucu hatta yıkıcı sonuçlar ortaya koysa da son derece kıymetlidir (Bauman, 1998, 23-26). Blackshaw (2005) ve Tester (2004) onun bu yöntemsel stratejisini, hermeneutiği kullanma biçimi ve yorumlama şemalarına getirdiği sosyolojik boyut üzerinden uzun uzadıya izah eder.

Kesinlik ve Belirsizlik

Bauman'ın çözümlerinde katı modernlikle akışkan modernlik arasında yaptığı karşılaştırmalar merkezi bir yer işgal eder. Modernitenin başat taşıyıcıları olan bilim ve rasyonalite, kutsaldan ve gizemden; yasalar ve bürokratik örgütlenme, kişisellikten ve heterojenlikten; çeşitli biçimleri ile toplumsal denetim ise sapmalardan ve kaostan arınmanın aracı olarak takdim edilmiştir. Bauman, modernitenin neredeyse ilk iki yüzyıllık dönemine belirsizliğe karşı açılan bu savaşın damga vurduğunu söyler (Bauman, 2014, 123-126). Katı modernlikte, tesadüflerin, belirsizliğin ve düzensizliğin arızı bir durum olduğu ve uygun yöntemler ve araçlarla giderilebileceğine dair kesin bir inanç söz konusuydu. Bauman, müphemiyetin varoluşun ayrılmaz bir unsuru olduğunun ancak yeni modernlikte kavranabildiğini göstermeye çalışır. Dolayısıyla, “akışkanlık”

ve “müphemiyet”i yalnızca tarihin ve toplumsalın doğasını çözümlmek için kavramsal araçlar olarak takdim etmez. Onun için bu iki boyut tecrübe dünyasının ve gündelik deneyimlerin de karakterini yansıtır.

Bauman'a göre modernlik bilimsel, ahlakî ve estetik söylem alanlarını kesin biçimde birbirinden ayırırken, rasyonalite ile düzen arasında kurulan özdeşlik Batı uygarlığına kendiliğinden bir meşruiyet bahşetmiştir (Bauman, 1996, 30-31, 116). Özdeşliğin kültür dünyasındaki görünümü ise bilginin iktidarına dayanan ve tüm alternatif hakikat iddialarını dışarıda bırakan bir kesinlik arayışı olmuştur. Belirsizliği ortadan kaldırma girişimi olarak kültür, tıpkı doğal ayırmlar gibi, sorgulanmadığı müddetçe zorunlu ve vazgeçilmez görünen ayırmlar ortaya koyar. Kültür, insanın doğaya ve diğer insanlara yönelik ‘müdahalesi’ için ölçü ve araç temin eder (Bauman, 1998, 171-174).

“Bahçıvan devlet” metaforunu aydınlanma düşünürlerinin ve devlet adamlarının toplum mühendisliği heveslerini anlatmak için kullanan Bauman, *düzen ve müphemiyet arasındaki çelişkinin* modernitenin esasını teşkil ettiğini düşünür. Yetiştirme ve ayıklama metaforu, topluluğun ortak çıkarlar ve egemen güçler tarafından işlevsellik dışı sayılan mensuplarının maruz bırakıldığı uygulamayı tanımlar. Bauman'ın ifadeleriyle bu “sefaletle karşı çıkmanın isyan ya da devrim, sefaletle razı olmanın ise ilerlemenin önünde engel sayıldığı bir açmaz”dır (Bauman, 1999, 128). Katı modernlikte işlevsiz olanla veya işlev bozukluğu gösterenle bir arada bulunmaya tahammül yoktur ve toplumsal dünya bunlardan rasyonel bir yöntemle arındırılmalı; toplumun nihai gelişim evresine ulaşmasını engelleyen ne varsa bertaraf edilmelidir. Bilindiği üzere, bu toplumsal vizyon bir yandan modern dönemde ortaya çıkan totaliter eğilimleri beslerken bir yandan da sistemin sağlıklı ve düzgün işleyişine engel teşkil edenler için oluşturulan normları ve kurumsal yapıları meşrulaştırmıştır (Bancroft, 2000, 284). Bahçıvanlık ve tıp aydınlanma faaliyetlerin bir bakıma arketipidir ve düzenli olanla kaotik olan, yararlı olanla işlevsiz olan, sağlıklı olanla sorunlu olan arasındaki sınırı belirleme ve aynı zamanda yetiştirme ve ayıklama ihtiyacına karşılık gelir. Buna uygun söylemsellik ise adlandırma ve tasnif keyfiyetiyle dil tarafından üretilir. Dil, barındırdığı tüm yapısal unsurlarla sağlam ve düzenli bir dünya ile rastlantısal ve belirsiz bir dünya arasında konumlanır (Lindenfeld, 1997, 379).

Modernlik projesi, esasını yabancılarla bir arada bulunmamanın oluşturduğu bir kendini koruma stratejisi de üretmiştir. Yabancı, Bauman'ın gözünde, düzeni ve sınırları tehdit eden, belirsizlikten ve bilinemez olandan duyduğumuz korkuyu dışarıya vuran bir şeydi (Bauman, 2014, 80-81). Tam ve sağlıklı bir toplumsal düzen inşası, istenmeyen unsurların bertaraf edilmesini gerekli kılıyordu. Onun araçsal rasyonalizmin ve bürokratik organizasyonun yol açtığı yeni birer suç biçimi olan holokosta ve heterofobyaya dönük analizleri bu çerçevede değerlendirilmelidir. Bu yüzyılda, bugün pek çoğuna hatırlamak istemediğimiz savaşlar, soykırımlar ve toplama kampları yapısal düzen ve sürekliliği ahlaki sorumluluğun yerine koyan bu rasyonalitenin bir ‘başarı’ sıdır. Bauman'ı yeni modernliği akışkanlıkla tanımlamaya götüren değişimler, aydınlanmanın ideallerinden ve modernitenin ütopyalarından uzaklaşılması ve her türden düzenlenmiş bütünsellikten duyulan hoşnutsuzluktur. Bu hoşnutsuzluk, çoğulluğun, farklılığın,

hoşgörünün ve hatta belki de bir parça düzensizliğin/belirsizliğin yeniden sahne almasının beklendiği bir dönemi resmeder (Hughes, 2002).

Sanayi devrimi sonrası modernlikte sosyal yaşamın tüm boyutları ile rasyonel planlamaya, başka bir deyişle üretim ve verimlilik odaklı bir düzene evrilmesi bireyi rekabetçi koşullarla yüz yüze bırakmıştı. Günümüzde ise klasik modernlikten kopuşa iki duygu durumu eşlik etmektedir: Yeni olanın cazibesi ve belirsizlik. Yeniye duyulan özlem bir yandan toplumsal düzlemde kalıcı yapıları tehdit ederken bir yandan da toplumsal ilişkileri anlık temaslara ve geçici ilişkilere dönüştürmüştür. Bu değişimin en kolay gözlemlenebileceği alanlar kentsel mekânlardır ve Bauman kentlerdeki kalabalığın bir gündelik hayat stratejisi üretirken aynı zamanda belirsizliği, güvensizliği ve geçiciliği de süreklileştirdiğine dikkat çeker. Bu, farklılıkların bir taraftan tekdüzeliğin önüne geçtiği ve yeni yeni fırsatlar sunduğu diğer taraftan “karışma korkusu”na yol açtığı bir deneyimdir (Bauman, 2014, 86; 2016, 57).

Bauman, akışkan moderniteyi tanımlarken çok uluslu sermayenin hâkimiyetini vurgulamanın yanında, katı modernitenin başat unsurlarından olan ulus devletlerin giderek güç kaybetmesine de dikkat çeker. Küreselleşme süreci, söz konusu “gezici sermaye”nin kendi mantığına bürünerek ulusal sınırlardan ve politikadan ayrışmasına yol açmıştır. Aynı süreç, sıradan insanların yerleşen, belirsizleşen ve giderek bireyselleşen yaşamlarını da gözler önüne serer (Karner ve Aldridge, 2004, 10). Bauman bu durumu “sermayenin serbestliği ve “geçiciliğin süreklilik üzerinde stratejik üstünlük sağlaması” diye tasvir eder (Bauman, 2005, 195; 2016, 17).

Küreselleşme bağlamında akışkanlık hem kalıcı toplumsal bağlar oluşturmaktan kaçınan bireyi hem de toplumsal düzendeki esnekliği ve kararsızlığı ifade eder. Bauman’ın sosyolojisinde bu çift yönlü etkiyi “yabancı” temsil eder. Küreselleşme ve buna bağlı süreçler yabancı üzerinden inşa edilen bütünsellikleri ve sınırları belirsizleştirerek herkesi bir bakıma evrensel yabancı durumuna düşürmüştür. Yeni durumun yarattığı güvensizlik, belirsizlik ve korku (yabancı/öteki korkusu) daha fazla denetimi ve gözetimi gündeme getirmiştir (Başer ve Hülür, 2015, 401-403). Bu, yarattığı tüm açmazlarla birlikte, toplumsal düzen ve istikrarı tehdit eden, ekonomik açıdan “verimli” olamayan ve fazlalık olarak görülen bütün unsurlara (yabancı, aylak, mülteci, göçmen) yönelik ve sürekli bir gözetimdir (Bauman, 1996, 56-60). Küreselleşmenin siber mekâna taşındığı yeni durumda gözetim de buna uygun araç ve yöntemleri keşfedecektir. Bauman’ın anlattığı, farklılık, çeşitlilik, belirsizlik karşısında bir silah olan ve alan hakimiyetini tesis etmeyi, disiplini sağlamayı kısaca her şeyin yerli yerinde olmasını amaçlayan Panoptikon’un yerine, ayıklama, ayırma ve dışlama stratejileri ile yerelliği ortadan kaldıran ve gözetimi hareketlilik üzerine bina eden Sinoptikon’a geçişin hikayesidir (Bauman, 2016, 60-62).

Özgürlük ve Güvenlik

Blackshaw, akışkan modernliğin Bauman tarafından modernite-postmodernite ikilemini aşmak için kullanıldığını ancak özgürlük ve sorumluluğun düşüncesinin temel taşları olarak kalmaya devam ettiğini vurgular (Blackshaw, 2005, 8). Smith’e göre de başlangıçta toplumsal menfaatlerin yönetimi ve toplumun kuruluşuna yönelik kararlar

etrafında ele alınan seçim konusu, postmodern dönemde anlam dünyalarının çoğullaşması neticesinde bireyleri temel değerler ve amaçlar konusunda bir karar ve seçim sorumluluğu/zorunluluğu ile yüz yüze bırakmıştır (Smith, 1999, 20-26). Bu seçim zorunluluğu, Bauman'ın gözünde günümüz insanının pek çok kaygı ve huzursuzluğunun kaynağıdır. Çünkü bugün bizler doğru/iyi seçimler yapabilmemizi sağlayacak hazır çözümlerden de seçimlerimizi nasıl yapacağımıza yönelik rehberlikten de yoksunuz.

Bauman'a göre manevi rehberlikten yoksun kalan bireyler tarihin bu döneminde belki de ilk kez ahlâki bir seçim ihtimaliyle, hatta endüstriyel kapitalizmin yarattığı çevresel etkilerle birlikte düşünüldüğünde bir ahlâki ikileme yüzleşmektedirler. Hatta, bugün gelinen noktada ortaya çıkan riskin çok yönlülüğü ve tehditlerin sürekliliği karşısında ahlâki ilgiden yoksunlaşma da söz konusudur. Özgürlük, otorite ve seçim bağlamında dinin de benzer bir kaderi paylaştığını söylemek mümkündür. Modern dönemde hukuki düzenlemelerin kurumsal normlar aracılığıyla tüm sosyal alanlara doğru genişleyeceğine ve eski ahlâki düzenlemelerin yerini alacağına dair inancın zayıflaması ve yasacı yaklaşımın çöküşü, ahlâk alanında seçim sorununa eşlik eden bir dizi sorunu gündeme taşımıştır (Lyon, 2001, 384-388).

Akışkan modernlikte kimileri için seçim konusu olan şeylerin başka birileri için kader olduğunu göstermeye çalışan Bauman, seçkinlerin hareket özgürlüğünün “ötekiler”in uzakta ve oldukları yerde kalmaları pahasına elde edildiğini dramatik örneklerle anlatır. Düzen, savaşla, açlıkla, cehaletle, barbarlıkla, hastalıkla, sefaletle özdeşleştirilen ötekileri oldukları hal üzere bırakma, küreselleşen dünyanın en büyük başarısı olarak takdim edilen hareket özgürlüğünden –canlarını korumak veya karınlarını doyurmak için bile olsa- yoksun bırakma üzerine inşa edilmiştir (Bauman, 2016, 86-88). Herhangi bir küresel strateji için (teknoloji ihracı ya da ihtiyaç duyulan kaynakların temini gibi) oldukları yerde, kendi hallerine bırakılmayanların, diğer bir hesap uğruna da başka bir yere gitmelerine izin verilmez.

Bauman' a göre postmodern kültür seçim ve özgürlük bağlamında yeni kahramanlar ve kurbanlar yaratmıştır. O, “turist” ve “aylak” tiplendirmelerini bu yeni dönemin kahramanlarını ve kurbanlarını tasvir etmek için kullanır. Turist seçme özgürlüğü kapasitesi en yüksek, aylak ise seçimleri iyiden iyiye kısıtlanmış olanlara denir. Turistler için özgürlük olan ne varsa aylaklar için kaddedir. Bauman'ın sözleriyle:

Turistler canları isterse hareket eder, isterse yerinde oturur. Yeni, denenmemiş fırsatlar başka bir yerden göz kırptığında, buldukları yeri terk ederler. Aylaklar, ne kadar çok isterlerse istesinler, bir yerde uzun bir süre kalamayacaklarını bilirler; çünkü büyük bir ihtimalle konakladıkları hiçbir yerde sıcak karşılanmayacaklardır. Turistler hareket halindedir, çünkü elleri altındaki (küresel) dünyayı dayanılmaz ölçüde çekici bulurlar; aylaklar da hareket halindedir, ama elleri altındaki (yerel) mekânları tahammül edilemeyecek kadar soğuk buldukları için. Turist seyahat eder, çünkü bunu ister; aylaklar da seyahat eder, çünkü katlanılabilir başka bir seçenekleri yoktur (Bauman, 2016, 106).

Bauman'ın ahlâka yönelik ilgisinin kaynağında modern dünyanın yarattığı gerilimler ve açmazlar vardır. Bu ilgi Bauman'ı çağdaş toplumsal sorunların kaynaklarını analiz etmeye ve -belki de sosyolojinin soğukkanlılığından ve nesnelliliğinden ödün verme

pahasına- daha iyi, daha insancıl ve daha adil bir toplum arayışına yöneltmiştir (Bancroft, 2000, 238). Gündeme getirilen çelişkilerden biri, kolektif çabaya ve üretime bağlı üretim etiğinden bireysel tercihe bağlı tüketim estetiğine geçişin yarattığı çelişkidir (Bauman, 1999, 49-52). Diğer çelişki ise, birisi modernliğin talebi; diğeri ise vaadi olan *güvenlik ile özgürlük* arasındadır. Bu çelişki kimliğin özgür inşası ile bu kimliğin toplum tarafından onaylanıp güvence altına alınması arasındaki gerilimden doğar (Bauman, 2005, 46, 74). Blackshaw, özgürlük ve güvenliği tüm Bauman sosyolojisinin içerisinde yer aldığı iki kutup olarak tanımlar (Blackshaw, 2005, 12, 15). Evet, özgürlük modernitenin vaadidir ve bunun bir bedeli vardır ve bu, güvensizlik, korku ve kaygı olarak beliren ve yüksekliği sebebiyle çoğu kimsenin ödemeye yanaşmayacağı bir bedeldir (Bauman, 2005, 112, 121). Aslında modern dönemde ortaya atılan her toplumsal teori ve her siyasal proje, özgürlükle güvenlik arasında doğru bir denge kurma yahut uzlaşma arayışını yansıtır. Bu talep ile vaat arasındaki uzlaşmazlığın yahut çelişkinin nasıl giderileceği, modernliğin bu anlamda maliyetinin ne olduğu, düzenleme ve denetim ile seçim ve kimlik arasında toplumsalın doğasının şekillenışı gibi sorular Bauman'ı ahlâk alanına taşır. Talep ve tüketim, bağımlılık ve gözetim, etkinlik ve verimlilik, vicdan ve sorumluluk gibi kavramlar yeniden ve başka sorunlar etrafında çözümlene şemasına dâhil olur.

Bauman'a göre, insani sorumlulukları esas alan yeni bir ahlâki bilincin gelişmesi ancak araçsal rasyonalite ile normatif rasyonalite arasındaki sınırların kaldırılmasıyla mümkün olabilecektir. Bunun için Batı'da hâkim olan ve evrenselleştirici kategoriler ve işlevsel hedefler doğrultusunda bireyin biricikliğini göz ardı eden sosyal ontolojinin yıkılması elzemdir. Bu yeni etik bilinç ise aşkınlık, yüz yüze ilişkiler ve mutlak sorumluluk temelinde inşâ edilmelidir (Allen, 1997, 349-364). Levinas'tan alınan ilhamla önerilen, etik kodlara uyumu ahlâkîlikle eşdeğer gören, "hukuk kılığına sokulmuş ahlâk yerine, üstün bir güce karşı sorumlu olmak yerine Öteki'nin zayıflığı için sorumluluk duymayı" esas alan bir ahlâki bilinçtir (Bauman, 2005, 211).

Bauman, aynı ahlâki kaygı ile işlev ve düzene göre oluşturulan toplumsal muhayyileyi de sorgular. Sağduyuyu göz ardı eden, sıradanlığı hesaba katmayan ve basit gerçekleri görmezden gelen bir toplumsal muhayyile ne doğal felaketlerin toplumsal sonuçlarını ne de insanların yol açtığı felaketlerin doğal sonuçlarını yerli yerince değerlendirebilir (Bauman, 2014, 8, 14). Bu bağlamda Bauman, entelektüellerin yasa koyucu işlevden yoruma, uygar konuşmaya, cemaatler arası etkileşimi temine yönelen rollerini de vurgular. Denetimin yerini yönlendirmenin aldığı, yasallığın siyasetten çok ekonomiye hâkim olduğu, iktisadi söylemin yükselişi ve siyasal söylemin düşüşü ile entelektüellerin etkinliğinin piyasanın eline geçtiği bu dönemde entelektüellerden beklenen, anlam dünyalarının çoğullaşmasının doğal bir sonucu olarak farklı anlam dünyaları arasında etkileşimi sağlayacak, ötekini anlaşılabilir kılacak bir uygar konuşma sanatına sahip olmalarıdır (Bauman, 1996, 88, 172).

Piyasanın belirleyici ve yönlendirici etkisiyle birlikte alışıldık gözetim teknikleri de yerlerini bir pazarlama stratejisi olan baştan çıkarmaya bırakmıştır. Alan hâkimiyetinin pazarın eline geçmesi, baştan çıkarma ve baskı altına alma tekniklerinin ustaca uygulandığı ve pazara bağımlılığın yönetildiği bir tüketim kültürü meydana getirmiştir.

Bireylerin tüketici olarak konumları ve etkinlikleri sosyal alanın düzenlenmesi için daha karmaşık araçları ve teknikleri temin eden bir değişimi simgeler (Bauman, 1996, 195-201). Bauman, “Tüketim toplumuna uygun düşen kimlik tasarımı da tıpkı günümüzün emek piyasası gibi, esneklik niteliğine sahip olmalıdır” der (Bauman, 1999, 46). Piyasa koşullarında kimliği belirleyen, beni ben yapan şey tüketim faaliyeti ise ve özgürleşmenin yolu bundan geçiyorsa, o takdirde iki beklentiye karşılık vermeniz gerekir: pazarın dinamiklerine uyumlu olmak ve yeterli kaynağa sahip olmak. Bu ise son derece katı bir ayrımı, satın alma gücüne dayanan ayrımı pekiştirir. Bu, görünürde fırsatların ve eşit şansın arkasındaki katı sınırları, eşitsizliği ve mahrumiyeti gözler önüne seren bir ayrımdır. Satın alma gücüne dayanan ayrım bireylere kısa ve acı bir yolla toplumsal konumlarını, kaderlerini ve dolayısıyla seçimlerinin bağlı bulunduğu koşulları, yani sınırlarını hatırlatır (Bauman, 1998, 220). Bauman’a göre piyasa koşullarında “usule uygun icraat” ahlâki değerlendirmenin yerine geçmiştir. Oysa bir eyleme ahlâkilik niteliği kazandıran müphemiyetin ve dolayısıyla seçimin varlığı, ötekinin varlığını hesaba katma ve onun adına sorumluluk almaktır (Bauman, 2005, 102-104).

Bauman, kendi konumunu ve önerisini şöyle dile getirir: “dürüstçe ifade etmek gerekirse, kardeşimizin bekçisi olmamız, hizmet vermemiz, ahlâklılı olmamız için hiçbir "makul sebep" yoktur ve fayda yönelimli bir toplumda, faydasız ve işlevsiz yoksulun ve işsizlerin mutlu olma haklarına ilişkin akılcı kanıtlar hesaba katılamaz. Evet, itiraf etmeliyiz ki, sorumluluk üstlenmek, hizmet vermek ve ahlâklılı olmak konusunda hiçbir "makul sebep" bulunmamaktadır. Ahlâkın tek destekçisi ahlâkın kendisidir: İnsanları daha zengin ve şirketleri daha kârlı hale getirmeyecek olsa da hizmet etmek ellerini yıkayıp gitmekten, mutsuz olan ötekiyle dayanışmak kayıtsız kalmaktan daha iyidir; yani ahlâklılı olmak tamamen daha iyidir.” (Bauman, 2005, 105).

1- Materyal ve Metot

Çalışmamızda Bauman’ın sosyal bilimler alanında yarattığı etkiyi görebilmek için bibliyometri yöntemi tercih edilmiştir. Bibliyometri, belirli bir araştırma alanı, belli bir dönem içinde oluşturulan eserler veya kurum ve araştırmacılar tarafından üretilen bilimsel eserleri ve eserler arasındaki ilişkileri sayısal yöntemlerle analizine dayanmaktadır. Bibliyometri yöntemi, bilimsel iletişim ortamlarına uyarlanan matematiksel ve istatistiksel yöntemler sayesinde küçük, orta ve büyük ölçekte çıkarımlarda bulunmayı amaçlar (Al, Soydal, ve Yalcin, 2010; Pritchard, 1969; Yalcin ve Yayla, 2016). Bibliyometri yöntemiyle elde edilen veriler sosyal ağ analiziyle görselleştirilmiştir.

Materyal

Çalışma kapsamında incelenen bilimsel eserler, Web of Science (WoS) veri tabanından elde edilmiştir. Çalışmada Bauman’ın eserleri ve bu eserlere atıf yapan yayınların bilgileri incelenmiştir. Veri seti, “author search² (yazar adı taraması)” ve

² AU=(bauman z*) AND (SH==(SOCIAL SCIENCES OR ARTS HUMANITIES) OR WC==(SocialSciences, Interdisciplinary)) Timespan: Allyears. Indexes: SCI-EXPANDED, ESCI, A&HCI, SSCI, CPCI-SSH, CPCI-S.

“cited reference search³ (atıf yapılan yayın taraması)” kurgusunda yazar bilgisi (Bauman, Z.) taranmış ve yazara ait yayınların ve yazara atıf yapan yayınların bilgilerine göre derlenmiştir.

Metot

Bauman’ın sosyal bilimler alanında yarattığı etkiyi genel hatları ile ortaya koymak için sosyal ağ analizi ve bilgi görselleştirme yaklaşımları kullanılmıştır. Veri setindeki kavramsal ilişkileri ortaya koymak için yayınlar içerisinde yer alan anahtar kelimelerle birlikte kullanma sıklıkları üzerinden (Co-Word) (Callon, Courtial, Turner, ve Bauin, 1983) analizi gerçekleştirilmiştir. Anahtar kelime birlikte geçme analizi, makalelerde kullanılan anahtar kelimeler arasındaki ilişkinin kuvvetini esas alan bir haritalama işlemine dayanmaktadır. Diğer bir ifadeyle anahtar kelimeler, aralarındaki ilişkinin yoğunluğunu etkili bir şekilde gösterebilmek için bir dizi ağ grafiğine indirgenmektedir.

Elde edilen ağ grafiği ise hazır ağ verilerinin farklı algoritmalar kullanılarak görselleştirilmesini sağlayan Gephi (Bastian, Heymann, ve Jacomy, 2009) programı ile görsel hale getirilmiştir. Ağ haritalarının görselleştirilmesinde “undirected (yönlenmemiş)” ağların gösterimi tercih edilmiştir (Alhajj ve Rokne, 2014). Node (düğümlerin) ların çekim (attraction) ve itim (repulsion) güçlerine göre yerleşimini sağlayan Force Atlas 2 (Jacomy, Venturini, Heymann, ve Bastian, 2014) algoritmasından yararlanılmıştır. Ağ içinde yer alan düğümlere Barnes-Hut optimizasyonu (approximate repulsion) uygulanarak yüksek ilişkili kavramların yakınlaşması sağlanmıştır. Düğümlerin renkleri, bir ağ içindeki kümelerin birbirinden ne kadar ayrılabilmediğini gösteren modülarite⁴ değerine bağlı olarak ortaya konulan tasnifi göstermektedir. Düğümlerin büyüklükleri ise between nescentrality⁵ değerleri ile orantılıdır.

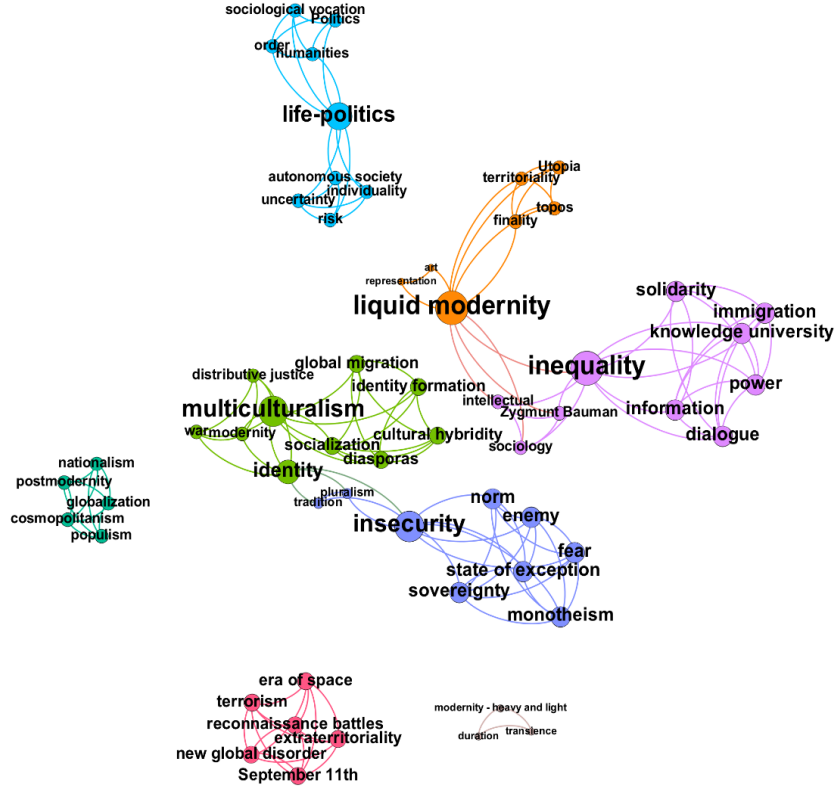
2- Bulgular

Giriş’te ifade edildiği üzere Bauman, başta sosyoloji olmak üzere pek çok bilim alanına hem kavramsal hem de metodolojik katkı sağlamıştır. Bauman’ın eserlerinde kullandığı anahtar kelimelerin oluşturduğu sosyal ağ grafiği (Şekil 1) incelendiğinde, “Liquid modernity” (Akışkan modernlik), “Inequality” (eşitsizlik), “Multiculturalism” (Çokkültürlülük), “Insecurity” (Güvensizlik), “Globalization” (Küreselleşme) ve “Life Politics” (yaşam politikaları) konularının ağırlık kazandığı görülmektedir. Her biri bu merkezi çözümleme konuları ile şu veya bu ölçüde ilişkili olan küreselleşme, postmodernite, milliyetçilik, popülizm, savaş, terörizm gibi kavramlar da dikkat çekicidir.

³ CITED AUTHOR: (bauman z) Timespan: Allyears. Indexes: SCI-EXPANDED, SSCI, A&HCI, CPCI-S, CPCI-SSH, ESCI.

⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz: <https://github.com/gephi/gephi/wiki/Modularity>

⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz: <https://github.com/gephi/gephi/wiki/Betweenness-Centrality>

Şekil 1- Bauman'ın Yayınlarında Kullanılan Anahtar Kelimelerin Sosyal Ağ Grafiği.

Şekil 1'de ortaya çıkan sonuç, bizim yukarıda Bauman'ın sosyolojideki, sosyal bilimlerdeki ve en geniş anlamıyla bilim dünyasındaki konumunu belirginleştirmeye yönelik sunduğumuz çerçeve ile büyük oranda benzerlik arz etmektedir.

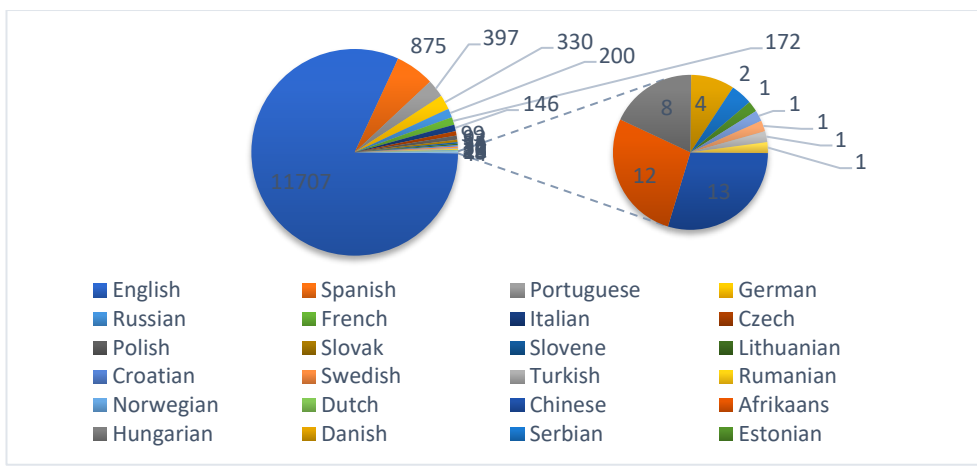
Bauman'ın moderniteye yönelik eleştirileri, taşıdığı ahlâki kaygı ve sunduğu kavramsal alternatifler ve yöntemsel stratejiler onu pek çok alanda ortaya konulan metinlerin atıf çerçevesine yerleştirmiştir. Kendi beslendiği kaynakların da mitolojiden dine ve felsefeye, edebiyattan sanat ve etiğe, antropolojiden tarihe ve kültürel çalışmalara, psikolojiden iletişime ve eğitime kadar zengin bir çeşitlilik göstermesinin bunda payı büyüktür. Bauman'a atıf yapan kaynakların WoS veri tabanındaki konu alanları bağlamında Tablo 1'de görülmektedir.

Tablo 1- Bauman'ın Literatüre Sağladığı Katkının WoS Konu Alanlarına Dağılımı

KONU ALANI	YAYIN SAYISI
Sociology	48
Arts&Humanities- OtherTopics	44
Government&Law	14
CulturalStudies	13
SocialSciences- OtherTopics	11
Literature	8
Philosophy	8
History&Philosophy of Science	4
Social Issues	2
Communication	2
Anthropology	2
Business &Economics	2
Criminology&Penology	2
History	1
AreaStudies	1
Education&EducationalResearch	1
International Relations	1
Psychology	1

Tablo 1’de verilen konu alanlarının yanı sıra Bauman’ın etkilediği bilimsel çevreyi belirleyebilmek için, onun yayınlarına atıfla üretilen araştırmaların yayın dili incelenmiştir (Şekil 2).

Bauman’a atıf yapan yayınlarda kullanılan yayın dilinin büyük oranda İngilizce olduğu görülmektedir. Bununla birlikte Bauman’ın diğer dillerdeki literatürde de yaygın bir görünürlüğünün olduğu dikkati çekmektedir. İngilizce’nin ardından İspanyolca, Portekizce ve Almanca’nın diğer yaygın yayın dilleri olduğu görülmektedir. Bauman Polonya asıllı olmasına rağmen Lehçe yapılan yayın sayısının sınırlılığı dikkat çekicidir.

Şekil 2- Bauman'a atıf yapan araştırmaların yayın dillerine göre dağılımı

Bauman'ın etki ettiği bilimsel çevreyi daha yakından tanıyabilmek amacıyla, onun eserlerinden yararlanılarak üretilen araştırmaların yayımlandığı dergiler de incelenmiştir. Elde edilen verilere göre Bauman'a atıf yapan yayınların yer aldığı dergilerin çoğunlukla sosyoloji olmak üzere sosyal bilimlerin çeşitli alanlarında yayınlanan dergiler olduğu gözlenmiştir (Tablo 2).

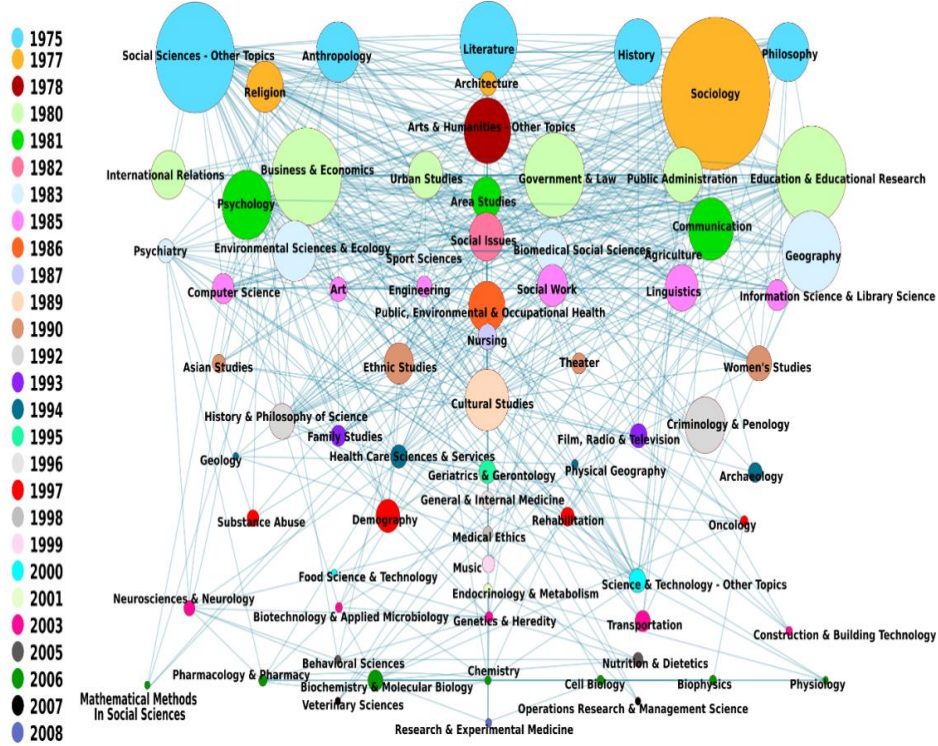
Tablo 2. Bauman'ın Yayınlarından Beslenerek Üretilen Araştırmaların Yayımlandığı Dergiler

Dergi Adı	Yayın Sayısı
Sociology-The Journal of The British Sociological Association	208
Sociological Review	176
Theory Culture & Society	153
Sotsiologicheskie Issledovaniya	125
Sociological Research Online	118
British Journal of Sociology	102
Organization	89
Environment and Planning D-Society & Space	85
British Journal of Criminology	82
Environment and Planning A	65
Organization Studies	63
Journal of Youth Studies	63
Journal of Sociology	63
Urban Studies	62
Current Sociology	59
Journal of Business Ethics	56

Ethnic and Racial Studies	53
British Journal of Sociology of Education	52
Sociologicky Casopis-Czech Sociological Review	52
Sociology of Health & Illness	51
British Journal of Social Work	50

Tablo 2’de karşımıza çıkan “Environment and Planning A”, “Urban Studies” ve “Ethnic and Racial Studies” gibi dergiler Bauman’ın kimi duyarlılıklarının farklı alanlara yansıdığına göstergesi olarak yorumlanabilir.

Bauman’ın yarattığı etkinin yaygınlığını süreç içerisinde gösterebilmek amacıyla, Bauman’a atıf yapan yayınların sınıflandırıldığı konu alanları da değerlendirmeye alınarak görselleştirilmiştir. Bu görselleştirme, araştırma alanlarının WoS Konu Kategorileri üzerinde birlikte geçme sıklıkları üzerinden ve ulaşılan kategoriler yıl ekseninde yerleştirilmek suretiyle sağlanmıştır (Şekil 3).

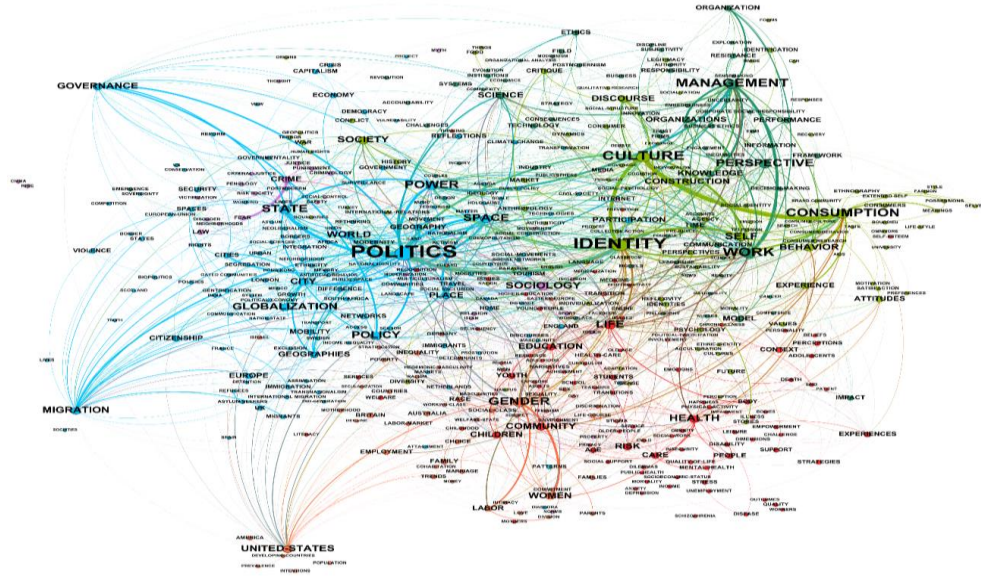

Şekil 3- Bauman’ın etkilediği disiplinlerin yıllara göre gösterimi

Şekil 3’te elde edilen görsel, Bauman’ın etki alanının yıllara göre değişiminin kolayca gözlemlenebileceği bir gösterim sağlamaktadır. Antropoloji, Edebiyat, Tarih ve Felsefe gibi disiplinler 1975’ten itibaren Bauman’ın etkilediği alanlar içinde görünürken,

80'li yıllarla birlikte Uluslararası İlişkiler, Ekonomi, Kent Araştırmaları, Kamu Yönetimi, Hukuk ve Eğitim gibi araştırma alanlarında ciddi bir etki gözlenmeye başlamıştır. Bauman'ın etki alanı bu dönemde Psikoloji, İletişim ve Ekoloji çalışmalarına yaptığı katkılarla çeşitli disiplinlerin alt araştırma alanlarına doğru genişlemiştir. 1990'lı yıllarla birlikte Etnik ve Kültürel Çalışmalar, Kadın Araştırmaları, Etik ve Medya alanlarında yoğunlaşan etki, sonraki dönemde etik tartışmaların yoğunlaştığı fen bilimlerine doğru gelişme göstermiştir.

Bauman'ın düşüncelerinden etkilenen yazarların kaleme aldıkları yayınlarda kullanılan anahtar kelimeler üzerinden yürüttüğümüz analiz ile kavram kümelerinin oluşumunu ve bu kümelerin nasıl bir ilişki ağı meydana getirdiğini görmek mümkündür. Bauman'a atıf yapan çalışmalarda kullanılan anahtar kelimelerin birlikte geçme analizi Şekil 4'de verilmiştir.

Şekil 4- Bauman'ın düşüncelerinden etkilenen yazarların kaleme aldıkları yayınlarda kullanılan anahtar kelimelerin kavramsal ilişki haritası.

Şekil 4'te Bauman'dan etkilenerek üretilen yayınlarda temelde beş ana küme (Politika, Kimlik, Yönetim, Toplumsal Cinsiyet ve Sağlık) altında birleştiği görülmektedir. *Politika* kümesinde göç ve yönetim'in yanında küreselleşme, devlet ve iktidar kavramları dikkati çekerken, bu ağa daha az yoğun olmakla birlikte kent, kentleşme, şiddet ve suç gibi kavramların da dâhil olduğu görülmektedir. *Kimlik* kümesi kültür, tüketim, söylem ve bireyselleşmeyle yoğun ilişki sergilemektedir. *Sağlık* kümesinde risk ve bakım, *Toplumsal Cinsiyette* meslek ve eğitimle birlikte kadın; *Yönetim* kümesinde ise de toplumsal organizasyonlar, iş yaşamı ve verimlilik kavramları ön plandadır. Kavram kümelerinin oluşumunda, bizim metin içerisinde ikilemler veya açmazlar şeklinde tasvir ettiğimiz hususların öne çıktığı görülmektedir. *Yönetim*

kümesine, Bauman'ın küreselleşme koşullarında eşitsizliğin ve yoksulluğun üretilmesi ve yönetimine dair çözümlerinin etkisinin olduğu varsayılabilir. Onun, küreselleşme, tüketim kültürü ve piyasa beklentilere uyum çabasının yarattığı güçsüzlük, kaygı ve güvensizliğe yönelik vurgularının da *sağlık* kümesinde benzer bir etki meydana getirdiğini düşünmek mümkündür.

Sonuç

Görünen odur ki, Bauman, gerek yöntemsel tercihleri gerekse kavramsallaştırma becerisi ile sosyal bilimlerin pek çok sahasına hatta fen bilimlerine önemli ve güncel katkılar sunmuştur/sunmaktadır. Bunda hem düşüncesine kaynaklık eden kişilerin hem de yararlandığı kuramsal perspektiflerin önemli payı vardır. Bu çalışmada sunulan yorum çerçevesi ve ortaya konulan analizler Bauman'ın ilgi alanlarının genişliği yanında bilim camiasında meydana getirdiği etkiyi de görünür kılar. Küreselleşme gibi küreselleşmeye eşlik eden değişim ve sorunların hem Bauman'ın metinlerinde hem de ona göndermede bulunan çalışmalarda önem kazandığı görülmektedir. Çok kültürlülük, kimlik ve bunlara eşlik eden melezleşme ve çoğulculuk gibi süreçler de dikkat çekicidir. Bunları, eşitsizlik ve güvensizlik bağlamına denk düşen, toplumsal normlar, dayanışma, bilgi, iktidar ve egemenlik gibi kavramlar takip etmektedir. Yine örneğin yaşam politikası, bizim de yukarıda bazılarını kısmen temas ettiğimiz bireyselleşme, düşünümSELLİK, ahlâki seçim, kimlik politikaları gibi pek çok hususu içeren bir kavramsal odağı temsil etmektedir. Bu kavram, son dönemlerde A. Giddens, U. Beck, C. Taylor gibi sosyolog ve felsefecilerce benzer pek çok sorunu veya süreci tahlil etmek üzere kullanılmaktadır.

Bauman, küresel sorunlarla sıradan insanların yaşamları, teknoloji ve bilimle insanlığın kaderi, doğal felaketlerle toplumsal eşitsizlik, tüketim kültürü ile küresel açlık, göç ile güvenlik politikaları arasında ilgi çekici bağlantılar kurabilmekte ve bunları son derece çarpıcı bir üslupla dile getirmektedir. Onun küresel sorunlardan gündelik hayata, toplumsal normlardan suç ve sapmaya, araçsal rasyonalizm eleştirisinden ekolojik ve etik kaygılara kadar uzanan geniş bir ilgi alanı olduğu görülmektedir. Entelektüelleri katı modernlikteki yasa koyucu işlevlerinin yerine yeni dönemde farklı anlam dünyaları arasında etkileşimi sağlamaya ve ötekini anlamaya dönük bir uygar konuşma sanatına davet ediyor olması, onun bilimden ve bilim insanlarından beklentisinin ne olduğunu göstermektedir. İnsanları kârlılık ve verimlilik hesabı yapmak, kayıtsız kalmak yahut “ellerini yıkayıp gitmek” yerine başkalarının tercihleri kaderleri haline gelenler (ötekiler) için sorumluluk almaya davet edişi de insanlıktan ne beklediğinin açık ifadeleridir.

Kaynakça

- AHMAD, I. (2017). Adieu, Zygmunt Bauman! Retrieved from <http://www.aljazeera.com/indepth/opinion/2017/01/adieu-zygmunt-bauman-170112131157266.html>
- AL, U.-SOYDAL, I.-YALÇIN, H. (2010). An Evaluation of the Bibliometric Features of Bilig. *Bilig* (55), 1-20.
- ALHAJJ, R.-ROKNE, J. (2014). *Encyclopedia of Social Network Analysis and Mining*.

- ALLEN, A. T. (1997). The Holocaust and the Modernization of Gender: A Historiographical Essay. *Central European History*, 30(3), 349-364.
- BANCROFT, A. (2000). Closed Spaces, Restricted Places: the Resurgence of Politics in the Work of Zygmunt Bauman. *Contemporary Politics*, 6(3), 283-288.
- BAŞER, D.-HÜLÜR, H. (2015). Akışkan Modernitede Yabancı Durumu: Hiç Kimseleşme Süreci. *The Journal of Academic Social Science Studies*(35), 399-410.
- BASTIAN, M.-HEYMANN, S.-JACOMY, M. (2009). Gephi: an Open Source Software for Exploring and Manipulating networks. *Icwm*, 8, 361-362.
- BAUMAN, Z. (1996). *Yasa Koyucular ile Yorumcular* (1. Basım). İstanbul: Metis Yayınları.
- BAUMAN, Z. (1998). *Sosyolojik Düşünmek* (1. Basım). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- BAUMAN, Z. (1999). *Çalışma, Tüketim ve Yeni Yoksullar*. İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- BAUMAN, Z. (2005). *Bireyselleşmiş Toplum*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- BAUMAN, Z. (2014). *Modernite, Kapitalizm, Sosyalizm: Küresel Çağda Sosyal Adaletsizlik* (2. Basım). İstanbul: Say Yayınları.
- BAUMAN, Z. (2016). *Küreselleşme: Toplumsal Sonuçları* (6. Basım). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- BEILHARZ, P. (2000). *Zygmunt Bauman: Dialectic of Modernity*. London: Sage.
- BLACKSHAW, T. (2005). *Zygmunt Bauman*. New York: Routledge.
- CALLON, M.-COURTIAL, J. P.-TURNER, W. A.-BAUIN, S. (1983). From Translations to Problematic Networks: An Introduction to Co-Word Analysis. *Information (International Social Science Council)*, 22(2), 191-235.
- HUGHES, B. (2002). Bauman's Strangers: Impairment and the Invalidation of Disabled People in Modern and Post-Modern Cultures. *Disability & Society*, 17(5), 571-584.
- JACOMY, M.-VENTURINI, T.-HEYMANN, S.-BASTIAN, M. (2014). ForceAtlas2, A Continuous Graph Layout Algorithm for Handy Network Visualization Designed for the Gephi Software. *PloS one*, 9(6).
- KARNER, C.-ALDRIDGE, A. (2004). Theorizing Religion in a Globalizing World. *International Journal of Politics, Culture, and Society*, 18(1-2), 5-32.
- LINDENFELD, D. F. (1997). The Prevalence of Irrational Thinking in the Third Reich: Notes Toward the Reconstruction of Modern Value Rationality. *Central European History*, 30(3), 365-385.
- LYON, D. (2001). Everyday Life in Informational Societies: Uncertainties, Morals, and Zygmunt Bauman's Sociology. *International Review of Sociology/Revue Internationale de Sociologie*, 11(3), 383-393.
- PRITCHARD, J. (1969). Statistical Bibliography or Bibliometrics? *Journal of Documentation*, 25(4), 348-349.
- SMITH, D. (1999). *Zygmunt Bauman: Prophet of Postmodernity*. Cambridge: Polity Press.
- TESTER, K. (2004). *The Social thought of Zygmunt Bauman*. New York: MacMillan.
- YALCIN, H.-YAYLA, K. (2016). Scientometric Analysis of the Researches About Technological Pedagogical Content Knowledge and Scholarly Communication. *Eğitim ve Bilim-Education And Science*, 41(188), 291-307.